

- North Atlantic Council. Rome, 7-8 November 1991. – The NATO Handbook – Documentation. – NATO Office of Information and Press. 1999.
2. The Alliance's Strategic Concept Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the NAC in Washington DC on 23 and 24 April 1999. – The NATO Handbook – Documentation. – NATO Office of Information and Press. 1999.
 3. Williams Ph. Crisis Management in Europe: Old Mechanisms and New Problems, in: Alexander L. George (ed.) *Avoiding War: Problems of Crisis Management*. (Oxford: Westview Press, 1991). – 503 p.
 4. The Future Tasks of the Alliance ("The Harmel Report"). Brussels, 13-14 December 1967. – The NATO Handbook. Documentation. – NATO Office of Information and Press. 1999. – P. 196–200.
 5. Abshire D., Woolsey J., Burt R. *The Atlantic Alliance Transformed*. – Centre for Strategic and International Studies, Washington, 1992.
 6. Walt S.M. *The Origins of Alliances*. Ithaca and London, Cornell University Press, 1990.
 7. Howard M. "Europe's Phoney Warlords", *The Times*. 29 July.
 8. The Alliance's Comprehensive Concept of Arms Control and Disarmament adopted by the Heads of State and Government at the Meeting of the North Atlantic Council. Brussels, 29-30 May 1989. – The NATO Handbook – Documentation. NATO Office of Information and Press. 1999. – P.251–270.

*Надійшла до редколегії 06. 05. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.*

УДК (4) "19/20": 332.2

Л. Б. Чередніченко

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВИРІВНЮВАННЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КРАЇН ЕС

***Анотація.** У роботі пропонується до розгляду широке коло питань, пов'язаних із формуванням в країнах ЕС системи вирівнювання соціально-економічного стану сільських територій, економічних відносин в сільському господарстві, які повинні йти паралельно і навіть випереджати глибокими фінансово-організаційними, технічними і технологічними змінами в забезпеченні сільськогосподарського виробництва справжніми науково-технічними проривами.*

***Аннотация.** В работе предлагается к рассмотрению широкий круг вопросов, связанных с формированием в странах ЕС системы выравнивания социально-экономического состояния сельских территорий, экономических отношений в сельском хозяйстве, которые должны идти параллельно и даже опережать глибокими финансово-организационными, техническими и технологическими изменениями в обеспечении сельскохозяйственного производства настоящими научно – техническими прорывами.*

***Summary.** The author considers a wide range of problems connected with the forming of the system of justification of socio economical, stage of rural, areas in the EU. The considers the economical relation in agriculture wich should go simultaneously and even be left behing by the deep financial and technological changes in providing the agricultural production with real technological breaks.*

Пошук та вибір ефективних шляхів, форм і методів розвитку аграрного сектора господарства – одне з невідкладних завдань, через вирішення якого лежить шлях до розв'язання цілого комплексу соціально-економічних проблем. Особливого значення воно набрало сьогодні, коли перед нинішнім поколінням постало історичне завдання надзвичайної ваги – створити надійні економічні підвалини української держави.

Різномічні питання, пов'язані із забезпеченням належних соціально-економічних умов життя для тих громадян країн Євросоюзу, які проживають в сільській місцевості, становлять значний інтерес не лише для науковців, а і широких кіл української громадськості. Надто актуального звучання ця проблема набрала сьогодні, коли Україна стала членом СОТ та здійснює ряд кроків, націлених на приєднання до Євроатлантичної спільноти.

Певні аспекти, які дають змогу проаналізувати дієвість та ефективність цієї політики, стали предметом уваги дослідників [1, 68; 2, 56; 3, 24; 4, 97].

Варто однак, зазначити, що ця проблематика розроблялася насамперед економістами-аграрниками та соціологами. Проте на сьогодні вже напожичено значний не лише за обсягом, а й за часом його реалізації досвід роботи, який, на нашу думку, цілком заслуговує на те, щоб стати предметом спеціального історичного дослідження.

Соціально-економічне, побутове становище, стратегія розвитку сільських територій країн ЄС багато в чому залежали від національних традицій, а також завдань, що ставились перед аграрним виробництвом. Значна увага приділялася виокремленню спеціальних і депресивних територій та створенню оптимальної їх мережі відповідно багатofункціонального режиму організації сільського господарства.

Сільські території країн ЄС ідентифікувалися відповідно статистичної номенклатури територіальних одиниць (NUTS), погодженої Євростатом та їхніми компетентними органами. На їхній базі визначалися регіони, де мало місце відставання в індустріальному розвитку з регресивними тенденціями та сільські території, що потребували фінансової підтримки. Розрізнялося три рівні регіонального розмежування. У Німеччині воно проводилося відповідно нереальних земель, адміністративних округів і районів. У 1997 р. на території ЄС було 66 регіонів першого рівня, 176 основних адміністративно-територіальних одиниць та 829 одиниць третього рівня. Європейська комісія регулярно виявляла диспропорції у розвитку регіонів, застосовуючи такі критерії як розмір обсягів ВВП з розрахунку на душу населення, рівень безробіття та продуктивність праці. Відповідно них ухвалювалося рішення про надання регіону фінансової підтримки.

Для підтримки регіонів та структурних змін створювалися відповідні фонди, зокрема EFRE (Європейський фонд регіонального розвитку), EST (Європейський фонд соціального розвитку) тощо. Загалом ЄС визначив шість головних напрямків регіональної підтримки [5, 9].

Аграрна політика ЄС передбачала низку заходів, направлених на розвиток сільських територій, сіл країн-членів і претендентів. Польща в процесі підготовки набула корисний досвід зі створення системи місцевого самоврядування. Першим важливим кроком стало створення незалежного базового рівня територіального устрою країни (гміни) і наділення його реальною владою. Вона стала найбільшим надавачем послуг і головним партнером у вирішенні основних життєвих питань для своїх громадян. Була проведена децентралізація адміністративно-територіальних одиниць. При цьому кількість гмін різко скоротилася. У середньому на один повіт припадало вісім гмін, у кожній з яких в середньому було дев'ять населених пунктів. Польська гміна у середньому мала 110 км² території і 10,4 тис. осіб населення [2, 56].

Із бюджету ЄС 2006 р., що становив 121 млрд євро, 36% спрямовувалося на розвиток сільського господарства і 11% на облаштування сільських територій. Загалом на перспективну програму Розвитку сільських територій, що розрахована на 2007-2014 рр., виділялося 69,75 млрд євро (у цінах 2004 р.). З огляду на це, можна припустити, що такі заходи сприятимуть стримуванню міграційних процесів, збереженню зв'язку сільських жителів із сільгоспвиробництвом.

Державна підтримка сільського господарства, що діяла в Австрії після її вступу до ЄС, передбачала видатки на розвиток депресивних територій. Водночас змінювалася її спрямованість. Якщо до вступу вона визначалася ступенем важкості ведення господарства, то після, крім підтримки селян у горах і депресивних районах, доплати одержувати і ті, що не відчували виробничих труднощів. Розмір підтримки залежав від кількості гектарів кормових угідь або голів ВРХ. У 1995 р. у важкодоступних зонах селяни одержували по 2412 шилінгів на виробничу одиницю. Ці виплати були значнішими порівняно із попереднім періодом. У цілому компенсацію одержувало 126009 підприємств; на ці заходи було використано 2,9 млрд шилінгів. Однак, компенсація часто не доходила до селян – дрібних виробників, що потребували найневідкладнішої допомоги, а спрямовувалася на послуги, які здійснювали на селі пропорційно оброблюваних земель. Отже, доплати були більш “екологічними”, ніж соціальними і підпорядковувались цілям екосоціального ринкового господарства.

Зміни галузевої структури економіки Іспанії, що відбувалися під дією директив ЄС, сприяли економічному зближенню регіонів. Водночас доля аграрного сектора, як джерела формування

їх ВВП, постійно знижувалась. Причому найбільш енергійно ця тенденція розвивалася саме у відсталих сільськогосподарських провінціях [6, 68].

Сільські комуни Швеції мали великий досвід місцевого самоврядування. До їх повноваження входили питання сприяння розвитку окремих членів суспільства і турботу про них, планування, охорони навколишнього середовища, організації служб, цивільної оборони, водопостачання, каналізації, енергопостачання, дозвілля і культури. Вони несли основну частину видатків з організації роботи дитячих дошкільних установ. На комуни покладалося завдання надання допомоги особам, що потребували соціальної підтримки, а також обов'язок за організацію роботи обов'язкової школи. Комуни планували використання землі, в першу чергу будівництво житла, шкіл [7, 43].

Сюди варто додати, що сільські території Швеції організовують свою функціональність на глибокій історичній традиції місцевого самоврядування. Місцева влада самостійно і вільно обирається громадою. З вступом до ЄС, до національної практики самоврядування додалися елементи інтернаціоналізації, які являлися у включенні місцевих структур у транс прикордонну співпрацю як з боку скандинавських країн, так і країн Балтійського басейну. Перебудовувалася система регіональної і муніципальної адміністрації. Це проводилося з метою розширення свободи їх дій [8, 53].

Аби надати можливість ефективно виконувати самоврядні функції урядом Франції було започатковано процес укрупнення комун. Слід зазначити, що комуни були у кожному населеному пункті (36763 комун). З метою досягнення вищої ефективності надання послуг громадянам за рахунок створення спільних організацій і підприємств охорони здоров'я, освітнього, соціального забезпечення, з комунального, дорожнього, електричного та іншого господарства створювалися об'єднання комун (по 10-13 на департамент). Держава виділяла субсидії і дотації до об'єднання комун. Комуна с.Меонтіні в 2005 р. мала доход річного бюджету 215 тис. євро, з яких 52 тис. – це податки (нерухомість, земля, прибутковий податок), 31 тис. – дотації і 132 тис. – субвенції (інвестиції на проведення підземних електрокабелів, ремонт доріг, церкви і т.д.) [2, 58].

Європейська хартія розвитку сільських територій (1996 р.) передбачила положення, у якому сільськогосподарське дорадництво визначалось основним елементом системи сільськогосподарських знань, які сприяли розвитку сільських територій. Сільськогосподарські дорадчі служби інформували сільських підприємців про можливості розширення робочих місць на виробництві, відігравали важливу роль у соціальному захисті населення через надання консультативних послуг.

Польщею був набутий досвід по створенню організаційної бази для розповсюдження принципів суспільної самоорганізації, характерним для більшості розвинутих країн Європи. Територіальні одиниці набули реального впливу на прийняття та реалізацію управлінських рішень. Було створено сприятливі умови для впровадження в життя новаторських задумів, що стосувалися розвитку самоврядних інституцій – гмін, спілок, товариств та неурядових організацій. Було впорядковано систему бюджетного планування та раціоналізовано структуру державних доходів і видатків [3, 38].

Базовою одиницею сільського самоврядування Польщі виступали 308 гмін. Формування кордонів відповідно Європейської хартії органів місцевого самоврядування проводилося на основі референдуму. Функція громадської репрезентації її мешканців покладалась на раду. Колегіальний орган – правління гміни, обиралося шляхом таємного голосування з числа депутатів. Головою правління був вїйт, що мав не лише функцію голови колегіального органу, але й власні повноваження [3, 28].

Тенденція переміщення центру у вирішенні природоохоронних завдань із загальнонаціонального до регіонального рівня стала характерною для більшості країн Західної Європи. Накопичений ними досвід підтверджував правильність такого рішення. Регіони зав'язані у загальну структуру національного законодавства, однак їм залишений цілий ряд завдань, за вирішення яких вони самі відповідальні, а держава може втручатися за крайньої необхідності в обмеженому обсязі. Так, у Німеччині проблема стічних вод, підтримка якісного стану водойм належать до турбот муніципалітетів; вивезення, захоронення відходів – завдання

земельних округів. Відповідно розподілу завдань забезпечується регіональне фінансування. У Польщі перелом централізації намітився у 1989 р. і закріплений Законом про територіальне самоврядування від 1990 р. Гміни вирішували цілий ряд завдань з охорони навколишнього середовища. Створено фінансові системи, які допомагали низькопроцентними кредитами в їхній реалізації – Національний і регіональні фонди охорони середовища та водного господарства, Фонд реструктуризації і модернізації села, Фонд забезпечення села водою та ін [9, 112].

Ідея європейської єдності, яка знайшла своє логічне оформлення у лозунгу “Європа – наш спільний дім”, стала важливою складовою у досягненні всебічної європейської інтеграції, подоланні відмінностей у розвитку та життєвому рівні різних регіонів усіх країн-членів ЄС [9, 112].

З метою вирішення проблем, які перешкоджали економічному і соціальному об’єднанню Європи, а також виникали у процесі структурної трансформації національних економік органами Співтовариства визначено основні економічні і соціальні пріоритети, які сформовані у шести цілях розвитку. Цілі розвитку, як об’єкти реалізації, включали не тільки окремі території або зони, але й певні групи людей, які виділені за різними чітко обумовленими критеріями.

Вони були наступними: “ціль 1-відсталі регіони, де показники ВВП у розрахунку на 1 мешканця менше 75% від середніх показників зі Співтовариства або ж існують інші підстави для включення регіону до цієї зони; ціль 2-зони промислового занепаду, де показники зайнятості у промисловості трудових ресурсів і рівень безробіття перевищують середні значення показників по Співтовариству, і в яких відбувається структурний занепад у сфері промисловості та зайнятості; ціль 3-безробітні впродовж тривалого часу особи на території всього Співтовариства, не працевлаштована молодь і працююче населення, перед яким виникла загроза бути виключеним з ринку праці; ціль 4-працівники на території всього Європейського Союзу, професійному положенню яких загрожують зміни у промисловості та в інших системах виробництва; ціль 5а-працівники аграрного і риболовного секторів і підприємці, діяльність яких пов’язана з переробкою продукції, що виробляється у цих секторах на території Співтовариства; ціль 5б-вразливі аграрні зони з низьким рівнем економічного та соціального розвитку, які, крім того, відповідають наступним двом із трьох критеріїв: високий рівень зайнятості у сільському господарстві, низький рівень доходів від сільського господарства, низькі показники щільності населення або тенденція до зменшення чисельності сільського населення; ціль 6-слабозаселені зони, де щільність населення становить менше 8 осіб/кв.км.” [4, 97].

Фахівці ЄС, аби виконати ціль 5б, пропонували зосередитися на збільшенні обсягів інвестицій в інфраструктурні та інші галузі з метою розширення видів діяльності в аграрному секторі та створенню додаткових робочих місць (малий і середній бізнес, туризм тощо); допомоги малим і середнім підприємствам; фінансування науково-дослідних розробок; поліпшення підготовки кадрів, зокрема й для науково-дослідної діяльності; удосконалення методів економічної експлуатації земель у сільському господарстві; впровадження комплексу різноманітних заходів з удосконалення систем соціального обслуговування і забезпечення сільського населення та поліпшенню соціального облаштування сільських територій.

Наприкінці 1994 - на початку 1995 р. Європейською Комісією було ухвалено близько 70 програм розвитку відсталих аграрних зон для їх реалізації до початку 2000 р. Окрім того, в рамках ЄС передбачається реалізація 13 спільних проектів з ініціативи країн-членів Співдружності, з яких дві – “LEADER II” та “REGIS II”: Місцевий розвиток сільських регіонів та Підтримка периферійних регіонів – стосуються безпосередньо сільських територій [4, 102].

У країнах Західної Європи залишався жорсткий державний контроль за обсягами спожитих матеріальних благ мешканцями сільських територій. Саме тут вироблялися групи товарів (надавалися меритористські блага), до яких ставлення споживачів було таким, що якби пропонувалися вони за ціною, що покривала б витрати, то вони або зовсім би не споживалися, або споживалися б у невеликій кількості. У Німеччині держава виділяла необхідні кошти, субсидії для того, щоб знизити ціну, в деяких випадках навіть звести її до нуля. Тому жителі обшин сплачували операції, пов’язані з очисткою води (96%); прибиранням сміття (84%); утримання бійнь (75%), кладовищ (59%); прибирання вулиць (55%); робили видатки на музичні школи (25%), басейни (18%), народні вищі навчальні заклади (18%), театри (11%), музеї (7%) [10, 13].

У країнах ЄС залишався дещо відмінним процес розподілу законодавчих компетенцій між адміністративно-територіальними суб'єктами. У Німеччині землі одержували виключне законодавче право з питань культури, освіти, науки, мистецтва, радіо, телебачення, поліції й охорони здоров'я. Общини й об'єднання общин в рамках фінансово-правових норм не мали самостійного рівня. Їм надавалося право регулювати під власну відповідальність всі справи місцевих співтовариств. Федерація встановлювала види і розміри податків, в тому числі і механізм формування доходів общин. Вони могли використовувати надходження від місцевих податків на споживання, користуватися набавкою до податку на придбання земельних ділянок, а також розпорядитися ресурсом від земельного і промислового податку [10, 61].

Общини Німеччини мали право на самоуправління, яким надавалася можливість врегулювання справ місцевих (локальних) співтовариств у рамках закону під власну відповідальність. Життя общин відбувалося за принципом субсидіаритету, тобто наближенні суспільних благ і послуг до громадян, зосередження їх у локальних рамках.

Значна частина суспільних благ на рівні общин і об'єднань общин надавалася в рамках вільного самоврядування, інші блага, які відносились до категорії задач держави, реалізувалися комунальними відомствами як справи за дорученням, проміжне положення займали „задачі, обов'язкові для виконання згідно з розпорядженням”. У різних землях по-різному вирішувалися, які з суспільних благ відносяться до категорії власних, які – до обов'язкових для виконання, які виконуються за дорученням. Так, в деяких землях існувала тільки державна, в інших – державна і комунальна поліція. Те саме можна сказати і про відомства охорони здоров'я. Ведення справ опікунства неповнолітніх, соціального забезпечення, установ культури могло здійснюватися в різних землях як на комунальному, так і на земельному рівнях [10, 63].

Комунальні задачі характеризувалися різноманітністю. Так, бюджетний план общин землі Північний Рейн-Вестфалія, який був обов'язковим для всіх общин, включав такі розділи: боротьба з бездомністю, фінансовий контроль, захист полів і пожежний захист, рибний нагляд, дозвіл на відкриття готелів, підприємств роздрібної торгівлі з алкогольними напоями, час закриття підприємств громадського харчування і розважальних закладів, промисловий нагляд, захист молоді, питання допуску транспортних засобів, нагляд за цінами, ринковий нагляд, зміна імен, паспортизація, захист природи, захист тварин, захист рослин, захист озер і річок, нагляд за театрами і кінотеатрами, транспорт, цивільний захист населення та ін.

Розподіл завдань, як правило, регулювався значними законами. Серед Конституцій земель тільки Конституція Вільної держави Баварія визначала перелік завдань самоврядування общин. У ст. 83 вказувалося, що до сфери власних дій общин і комунальних підприємств відносилися управління майном, місцевий транспорт і будівництво доріг, забезпечення населення водою, світлом, електроенергією, установ із забезпечення безпеки продуктів харчування, планування населених пунктів, будівництво житла і житловий нагляд, місцева поліція, пожежна охорона, народна і професійна школа, освіта для дорослих, місцева охорона здоров'я, опікунство і благодійна допомога, родинні консультації, а також консультації матерів і консультації по догляду за немовлятами, оздоровлення молоді, громадські басейни, похорони, утримання пам'ятників і споруд місцевої історії [10, 64].

У сільських територіях країн ЄС існували різні можливості груп громадян участі у економіці, що базувалося на знаннях. Особливо різко це виявлялося у “нових” членах ЄС. Після вступу до ЄС у Польщі відбулося зростання частки громадян, які жили на межі крайньої бідності. Це були родини, що не мали власного аграрного виробництва, і ті, що жили з незаробіткових джерел, відмінних від пенсій та рент. Соціологічні дослідження підтвердили, що ризик потрапити на межу бідності залежав пропорційно рівню освіти голови родини. У 2003 р. намітилася тенденція збільшення обсягу крайньої бідності серед осіб з вищою освітою. Отже, з'явилася об'єктивна потреба в домашніх господарствах, у інвестиціях у здобуванні знань і кваліфікації.

У домашніх господарствах із найнижчими доходами щомісячні затрати на одну особу в середньому в чотири рази менші, ніж у найбагатших. У 2001 – 2003 рр. збільшувалися середні витрати як в одній, так і в іншій групі. У першій – це збільшення становило 5 злотих, а у групі з найвищими доходами відповідно 34 злотих, що на практиці спричинило збільшення розриву

між обома групами. Можливості витрат домашніх господарств знайшли своє відображення у структурі їх затрат на окремі види благ. Господарства з найнижчими доходами виділяли в середньому на 4% більше своїх витрат на товари та споживчі послуги, ніж родини з найвищими прибутками. Понад 40% тих витрат в бідних господарствах становили витрати на продукти харчування, коли в групі з найвищими доходами на харчування призначалось 20% витрат. Привертає увагу більший відсоток витрат на алкогольні напої та тютюнові вироби серед господарств бідних, на відміну від груп з найвищими прибутками. На нехарчові товари і послуги бідні господарства витрачали половину своїх споживчих витрат; натомість ті, які мають найвищі доходи – майже 70%. Серед цих витрат в середньому на 2% менше призначено у першій групі господарств на одяг і взуття, ніж у другій – з найвищими доходами. Подібні диспропорції помітні у випадках обладнання приміщення і веденням домашнього господарства. Набагато більші розбіжності у пропорції до цілісності затрат було зафіксовано відносно витрат на освіту. У багатших господарствах на такі ж цілі призначено вдвічі вищий відсоток затрат, ніж у найбіднішій групі. Варто також звернути увагу на той факт, що у господарствах із найвищими доходами відсоток витрат на освіту повільно збільшився, а у групі бідних господарств він утримувався на сталому рівні – 0,9%, а в 2003 році знизився до вартості 0,8% [11, 103].

Зі вступом до ЄС Польща пережила етап занепаду соціально-побутової сфери села. Певний регрес спостерігався у медичному обслуговуванні сільського населення, системі освіти. Вища і середня спеціальна освіта для сільської молоді стала менш доступною, як у зв'язку із зниженням рівня навчання на селі, так і з введенням платної вищої освіти. На початку 2000-х років лише 2-4% молоді з сіл продовжували навчатись у вищих навчальних закладах. Для Польщі це була катастрофа, оскільки на цю категорію молоді припадало 50% всієї популяції у віці 19-24 років [12, 108]. Розвиток зазначених негативних процесів на селі став одним з головних причин психологічної деморалізації значної частини польського селянства, яке повільно пристосовувалося до конкурентного ринкового середовища.

Соціальна сфера села країн ЄС перебувала у постійному розвитку. Водночас соціально-демографічна ситуація в цілому з роком в рік погіршувалася. У 1990–2000-і роки хороші досягнення в боротьбі з дитячою смертністю мала Данія. Система державного медичного страхування, яка передбачала вільний вибір пацієнтом лікаря, влаштовувала 95% населення країни. Усі лікарні в країні – державні, медична допомога – безкоштовна.

У Данії велика увага приділялась задоволенню потреб і інтересів пристарілих на селі. Соціальні органи враховували той факт, що для такої категорії громадян кращим варіантом залишалось проживання у власному помешканні. Для цього створювалися умови для одержання послуг. Передбачалась система заходів, направлених на адаптацію громадян, що вийшли на пенсію. Серед них була організація культурного дозвілля. У Данії діяло багато добровільних товариств з надання допомоги пристарілим: клуби за інтересами, вечірні курси народних університетів, денні центри дозвілля, групи туризму тощо [13, 40].

Успіхи в сільському господарстві позитивно відображались на благополуччі селян. Одні з найвищих заробітків мали фермери Данії. Незважаючи на ненормований робочий час, датські селяни вважали, що вільний час – це один з обов'язкових компонентів високої якості життя [14, 10].

Громадяни країн ЄС віддавали перевагу здоровому харчуванню. Спостерігалась певна національна традиція в окремих країнах. Скажімо, датчани віддавали перевагу м'ясу (свинина, споживаючи 104,4 кг на душу), молочним продуктам (153 л молока і молокопродуктів у рік), фрукти (яблук “середній” житель споживав 21 кг у рік) [14, 12].

Сфера послуг у Данії мала суспільну направленість. Послуги поділялись на дві групи: перша – з вираженою комерційною, економічною направленістю; друга – галузі, безпосередньо зв'язані із широким діапазоном пропонованих послуг: освіта, охорона здоров'я. У країні постійно посилювався процес перекачування робочої сили і капіталів у сферу торгівлі, постачання й інші галузі сектору послуг. Це зумовлювалося її економічним розвитком. У сільській торгівлі задіяно 5% населення, що менше в чотири рази, ніж у місті [13, 53].

Країни-члени ЄС намагалися дотримуватися наступних соціальних стандартів рівня життя, що випливали з Європейської хартії, яку ухвалила Рада міністрів 3 квітня 1996 р.: середня

тривалість життя 85 років; 100% грамотність населення; 15 річний термін навчання дітей; сумарний коефіцієнт народжуваності (середня кількість дітей, народжених жінкою у фертильному віці від 20 до 45 років (2,14-2,15); реальний ВВП на душу населення, тобто в купівельній спроможності до долара (40 тис.); коефіцієнт старіння населення (частка старших 65 років в загальній чисельності населення) – 7%; співвідношення 10% найбагатших до 10% найбідніших (не більше 10:1); частка населення, яке проживає за порогом бідності (не більше 10%); співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (не більше 1:3); мінімальний рівень погодинної заробітної плати (3 долари); рівень безробіття з урахуванням прихованого (не більше 8-10%) [15, 80].

Система соціального захисту країн ЄС була різною. Однак за будь-якого випадку кожному громадянину гарантувалося, з одного боку, певний прожитковий мінімум, а з іншого – можливості для самореалізації в суспільстві. У Нідерландах акцент робився не на соціальному забезпеченні, а на послугах, які розглядались як край необхідні. Німеччина першою в Європі та світі ввела систему страхування. Рівень забезпечення залишався різним. Причому ступінь участі держави у фінансуванні не був гарантією успішного соцзахисту. Франція та Німеччина фінансували систему захисту через податки менше, ніж Швеція чи Великобританія, однак вони вважалися країнами з високим рівнем соцзахисту. З іншого боку, Данія, де 79% соцвитрат фінансувалося з державних податків, також вважалася країною з високими соціальними стандартами [16, 169].

Фундаментальна “реформа Фішлера” передбачила надання пріоритетів соціального розвитку села. В основі соціального захисту, як основного чинника забезпечення добробуту населення країн ЄС, лежала підтримка доходів при виході селян на пенсію, втраті годувальника, допомога при хворобі та безробіттю. Системи підтримки були організовані по-різному як у країнах ЄС-15 і ЄС-10. Відмінність полягала в тому, що країни ЄС-15 були членами єдиної пенсійної системи ЄС, а країни ЄС-10 лише входили до неї, тому змушені були здійснювати перетворення, які багато в чому залежали від економічних умов кожної країни, досконалості суспільних інститутів, дієвості положень сімейного та трудового права в національному законодавстві.

На формування механізму соціального захисту впливали і такі обставини як стрімке зменшення трудових ресурсів, збільшення кількісних пропорцій між працюючими і непрацюючими жителями сіл; відносний надлишок робочої сили у великих господарствах та повільне перетікання їх у сектор сімейних господарств і дрібних ферм [17, 11].

У країнах Центрально-Східної Європи як у до, так і післяінтеграційний період відбувалися зміни в системі пенсійного забезпечення сільських трудівників. В Угорщині вони відбувалися у напрямку реального пенсійного страхування з впровадженням персональної системи звітності. У Польщі передбачалася диференціація внесків і пенсійних виплат залежно від прибутків, які мали члени господарства. Система раннього виходу на пенсію передбачала передачу управління господарством молодшим членам родини, продаж землі або її оренду іншим користувачем [18, 1].

Відповідно у Чехії активно розвивалися приватні схеми пенсійного страхування; Латвії був піднятий пенсійний вік; Литві – створювалися пенсійні фонди, що давали змогу одержувати вищі пенсії в обмін на додаткові внески; Естонії – впроваджувалась система, що базувалась на трьох основах: пенсійна система, управління якою здійснюється державою; обов’язковій і добровільній схемах [19, 103].

В ЄС постійно вівся пошук уніфікованої моделі системи соціального страхування і пенсійного забезпечення, оплати праці, охорони дитинства. Стратегічне завдання в цьому плані було сформульоване на засіданні Європейської Ради в Лісабоні у 2000 р. і визначалося в потребі створення конкурентної і динамічної системи, що постійно розвивається, дає велику кількість робочих місць з метою зміцнення соціальної єдності. На зустрічі міністрів країн ЄС у січні 2001 р. у Норрчепінзі йшлося про переваги шведської моделі соціального розвитку, вносились пропозиції про роздільний соціальний захист чоловіків і жінок. Німеччина і Бельгія схилились до позиції, яка полягала в тому, що система суспільства, орієнтована на збереження сім’ї, на відміну від шведської концепції повної самодостатності жінки, може бути економічно ефективнішою.

Швеція мала універсальну модель соціального захисту громадян. Вона почала формуватися ще в 1930-і роки у вигляді концепції “соціальної інженерії”, яка передбачала створення морально-психологічної суспільної атмосфери, за якої пересічний громадянин мав би вільно виправити власні недоліки, облаштувати своє життя найкраще. Вона базувалася на інструментальних поглядах, властивих чоловікам і виражалась формулою: “Людей потрібно використовувати там, де вони можуть принести користь у якості елементів соціального механізму”. Її широко застосовували у моделі виховання [20, 56].

Рівень життя сільського населення ЄС залежав від економічного потенціалу держави. Він визначався за прийнятим у Співдружності набором показників: доступом до Інтернету на тис. осіб.; виділенням CO₂ в метричних тоннах на душу населення; часткою освіти в суспільних витратах; фіксуванням пошкоджень і смертей внаслідок дорожно-транспортних пригод. Відповідно цих індикаторів Швеція мала саме високий життєвий рівень, за нею йшли Нідерланди. За даними Центрального банку статистики, близько 700 тис. голландців мали прибутки нижче соціального мінімуму. З них третина це були громадяни старші 65 років. Прибутки 24 млн жителів Нідерландів знаходилися між мінімальним і модульним рівнем. Витрати на медичне обслуговування досягали 11% сімейного бюджету пересічного мешканця, витрати на квартплату і комунальні послуги – 25%, транспорт і зв’язок – 11%, витрати на продовольство – 7%. Усе ж, країна була однією з “дешевих” у світі. Річне споживання основних продуктів харчування на душу населення становило: 85,2 кг м’яса, 14,5 кг риби, 14,2 кг сиру, 34 кг тваринного масла [21, 13].

Суттєві соціальні труднощі мали місце у сільських територіях Португалії. Тривалість життя чоловіків залишалася найнижчою в ЄС. Зберігався високий рівень смертності сільського населення від хвороб системи кровообігу, злоякісних утворень і інфекційних захворювань. Найменше виділялося (320 євро) витрат на хворого з держбюджетів.

Важливим елементом нової системи охорони здоров’я у Польщі стали так звані каси опіки хворих. Це заклади, що функціонували на принципах самоврядування і репрезентували інтереси тих пацієнтів, котрі значилися за ними на підставі відповідних страхових платежів. Керівними органами таких кас були ради та управління. У виборах до керівних органів каси хворих могли висувати свої кандидатури особи, що мешкали на території, яка обслуговувалася певною касою, і були в ній застрахованими. Діяльністю каси керувало правління, яке самостійно вирішувало усі питання, пов’язані з її функціонуванням, за винятком тих, що належали до виключної компетенції ради. Директор каси був керівником і репрезентантом правління.

У країнах ЄС доступність сільських жителів до медичних послуг визначалася комплексом факторів, серед яких – рівень медичної свідомості, розплід виплат з медичного страхування, реальна вартість лікувальних і санаторних послуг тощо. Підвищення життєвого рівня, ріст інтересу до здоров’я, збільшення тривалості життя і старіння населення вели до збільшення витрат громадян на підтримання власного здоров’я і зовнішнього вигляду. Євроінтеграція справила стимулюючий вплив. Свобода пересування, удосконалення транспорту і зв’язку, введення єдиної валюти перетворили ЄС в єдиний ринок медичних, реабілітаційних і косметичних послуг, посилили на ньому конкуренцію. Важливу роль у функціонуванні цього ринку відіграло зближення національних систем обов’язкового медичного страхування.

Отже, ідеологема багатофункціональності сільського господарства потребувала глибинних функціональних змін сільських територій. Саме тут поряд з традиційною продукцією вироблялися такі цінні нетоварні суспільні продукти як біосередовище, кисень, чиста вода, біологічне розмаїття, ландшафти, людський і соціальний капітал, надавалися послуги та здійснювалася несільськогосподарська діяльність. Малися на увазі національні особливості поліпшення життєвих умов на селі, спеціального режиму їхнього функціонування.

Література:

1. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки. – К.: ІАЕ УААН, 2002.

2. Нелеп В.М. Реформування адміністративно-територіального устрою і створення системи місцевого самоврядування в Польщі та Франції // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С.56-58.
3. Борщевський В. Інституційні основи суспільно-економічних і ринкових перетворень в Польщі. – Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2003.
4. Крисанов Д.Ф. Регіональні проблеми соціального облаштування сільських територій України в умовах перехідної економіки // Національні особливості реформування соціально-економічних відносин і регулювання економічних процесів в Україні та Польщі: Зб. наук. пр. / НАН України, Інститут економіки. Ред. кол.: В.М.Трегобчук (відп.ред.) та ін. – К., 2007.
5. Янків М., Демченко В., Борщевський В. Сільське господарство Австрії: аспекти інтеграції в ЄС. Львів, 1999.
6. Батурина О.В. Испания: стратегия экономического подъема. – М., 1994. –155 с.
7. Деловая Швеция. Экономика и связи с Россией в 1999-2001 гг. / За ред. Смирнова А.И. – М., 2002.
8. Петерессон Олаф. Шведская система правления и политика. – М.: Ad Marginem, 1998.
9. Попова О.Л. Економічне забезпечення охорони навколишнього середовища в регіонах України // Національні особливості реформування соціально-економічних відносин і регулювання економічних процесів в Україні та Польщі: Зб. наук. пр. / НАН України, Інститут економіки. Ред. кол.: В.М.Трегобчук (відп.ред.) та ін. – К., 2007.
10. Луніна Т. Теорія і практика бюджетного регулювання в ФРН. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при КМ України. – 1994.
11. Макосієвич М. Загроза бідності та місце домашніх господарств в інформаційному суспільстві і в економіці, що базується на знаннях – вибрані аспекти, що стосуються лише Польщі // Разом в Європі: регіональні стратегії формування економічних знань в умовах євро інтеграції / Ред.: Бакушевич І., Верпа Т. – Тернопіль: ТІСІТ, 2006.
12. Аграрная реформа в странах Центрально-Восточной Европы и России. – М., 2004.
13. Градобитова Л.Д., Ушакова С.М. Дания: некоторые аспекты социально-экономического развития. – М.: Знание, 1990.
14. Абашкина О.Ю. Капитализм по-датски. – М.: Знания, 1998.
15. Иванченко В. Социально структурированное общество, цели, реформы // Экономист. – 1998. – № 4. – С.79-86.
16. Тенденції та перспективи європейської інтеграції України: державно-управлінські виміри: Монографія // В.В.Корженко, Н.М.Мельтюхова, Г.С.Одінцова та ін. – Х.: Магістр, 2007. – 268 с.
17. Social Security Systems and Demographic Developments in Agriculture in the CEE Candidate Countries /European Commission-Directorate General for Agriculture. – IAMO. – 2003. – P.11-17.
18. Platnosci Bezposrednie. Ministerstwo Rolnictwa | Rozwoju Wsi w Warszawi. Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa / OObszarow Wiejskich w Brwinowie, 2003. – S.1-12; Renty Strukturalne / Pomoc Miodym Rolnikom. Ministerstwo Rolnictwa / Rozwoju Wsi w Warszawi. Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa / OObszarow Wiejskich w Brwinowie, 2003. – S.1-8.
19. Зінчук Т.О., Куцмус Н.М. Соціальний захист сільського населення в країнах Центральної та Східної Європи – членах Європейського Союзу // Економіка АПК. – 2006. – №3. – С.102-108.
20. Литорин Свен-Отто. Крушение социалистического мифа. Расцвет и упадок государства, благосостояния в Швеции. – Москва-Минск: фонд «Референдум», 1991. – 80 с.
21. Макогон Ю.В., Савина Г.Г. Европейский Союз. Страны Запада и Нидерланды в международном аспекте. – Донецк-Гаага, 2001.

*Надійшла до редколегії 30. 04. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.*

